

Maria Karcz-Kaczmarek* , Iwona Kaczmarek**

NARODOWY ZASÓB BIBLIOTECZNY JAKO DOBRO CHRONIONE W PRAWIE ADMINISTRACYJNYM

Idea ochrony dóbr kultury sięga czasów starożytnych, za pierwszy akt prawny normujący ochronę zabytków uznaje się dekret cesarza Maioriana z 458 r. zabraniający rozbiórki zabytków rzymskich na materiał budowlany¹. „Czasy średniowiecznej potęgi Kościoła katolickiego”, jak stwierdził Wojciech Kowalski – Pełnomocnik Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, „przyniosły pierwsze formalne restrykcje w tej mierze, ograniczone co prawda, jedynie do budowli i przedmiotów o charakterze kultowym”². Zakres i reguły ochrony dóbr kulturalnych skodyfikowane zostały jednak dopiero w XX wieku³. Zagadnienie to nabrało szczególnego znaczenia po II wojnie światowej, w obliczu nieodwracalnych zniszczeń i grabieży dzieł sztuki i innych przedmiotów mających szczególną wartość kulturalną i duchową. Do międzynarodowego prawa publicznego samo pojęcie „dobra kulturalnego” wprowadzone zostało Konwencją haską o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z dnia 14 maja 1954 r.⁴ Rozdział 1, art. 1 tejże konwencji stanowi, iż za dobra kulturalne uważa się min. dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr, a także gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, na przykład muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne,

---

* Dr, Wydział Prawa i Administracji UŁ.

** Mgr, Biblioteka Geograficzna, Wydział Nauk Geograficznych UŁ.

¹ J. Pruszyński, *Ochrona zabytków w Polsce*, Warszawa 1989, s. 47.

² W. Kowalski, *Międzynarodowo-prawne aspekty ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego. Od sporów do współpracy*, [w:] *Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*, J. Kowalczyk red., Warszawa 1993, s. 15.

³ Podczas konferencji w Hadze w 1907 r. zostały podpisane dwie konwencje dotyczące dóbr kultury. Były to: konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej i konwencja dotycząca bombardowania przez siły morskie.

⁴ Dz. U. z 1957 r., nr 46, poz. 212 załącznik ze zm.

jak również schrony mające na celu przechowywanie, w razie konfliktu zbrojnego, dóbr kulturalnych ruchomych oraz ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych. Na mocy Regulaminu Wykonawczego do wskazanej Konwencji haskiej powołany został Międzynarodowy Rejestr Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną, do którego członkowie konwencji mają prawo wpisywać nieruchomości dobrej kultury oraz miejsca przechowywania ruchomych dóbr kultury (schrony)⁵. Uzupełniający postanowienia Konwencji haskiej protokół z dnia 14 maja 1954 r., zobowiązywał strony do zapobiegania wywożeniu z terytoriów okupowanych dóbr kultury oraz do zwrotu dóbr państwu, z którego pochodziły po zakończeniu konfliktu zbrojnego. Dobra kulturalne niezależnie od ich wytwórcy i obszaru, na którym się znajdują uznane zostały w Europejskiej Konwencji Kulturalnej, podpisanej w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r., ratyfikowanej przez Polskę w 1989 r.⁶, za światowe dziedzictwo kultury, podlegające ochronie. W konwencji podkreślono także aspekt umożliwienia dostępu do tegoż dziedzictwa kulturowego. Sygnatariusze dążąc do prowadzenia polityki wspólnych działań mających na celu ochronę i popieranie rozwoju kultury europejskiej uznali obiekty o europejskiej wartości kulturalnej znajdujące się w ich dyspozycji za integralne części wspólnego dziedzictwa kulturalnego Europy oraz zobowiązali się podjąć odpowiednie kroki dla ich ochrony i zapewnienia do nich właściwego dostępu (art. 5). Kolejnymi umowami międzynarodowymi mającymi na celu wprowadzenie zasad ochrony dóbr kultury były konwencje UNESCO: Konwencja o środkach zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnemu importowi, eksportowi i transferowi praw własności do dóbr kulturalnych podpisana w Paryżu 17 listopada 1970 r.⁷ oraz Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego podpisana w Paryżu 16 listopada 1972 r.⁸ Ratyfikowanie przez Polskę z dniem 16 lipca 1956 r. konwencji haskiej skutkowało koniecznością wprowadzenia odpowiednich rozwiązań w ustawodawstwie krajowym, rezultatem czego było uchwalenie w dniu 15 lutego 1962 r. ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach⁹. Obecnie obowiązującym podstawowym aktem prawnym regulującym problematykę ochrony zabytków jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁰. Przepis art. 6 ust. 1 pkt. 2 lit. e u.o.z.o.z. stanowi, iż opiece

---

⁵ Na konferencji w Hadze w 1954 r. ustalono również nowy specjalny znak na oznaczenie dóbr kultury podlegających ochronie na wypadek wojny, który był zresztą projektem polskiego delegata na konferencję – Jana Zachwatowicza. Zob. T. Kubik, *Ochrona dóbr kultury podczas konfliktów zbrojnych – podstawowa problematyka*, www.zskjordanow.iap.pl/artykuly/art2.doc (odczyt 5.11.2013 r.).

⁶ Dz. U. z 1990 r., nr 8, poz. 44.

⁷ Konwencja została ratyfikowana przez Polskę w 1974 r., Dz. U. z 1974 r., nr 20, poz. 106.

⁸ Konwencja została ratyfikowana przez Polskę w 1976 r., Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190 załącznik.

⁹ Tekst jedn. Dz. U. z 1999 r., nr 98, poz. 1150 ze zm.

¹⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1446, zwana dalej u.o.z.o.z. Problematykę organizacji ochrony zabytków reguluje także rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w spra-

i ochronie podlegają bez względu na stan zachowania zabytki ruchome będące w szczególności: materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹¹. Zgodnie z art. 5 u.b. materiałami bibliotecznymi są w szczególności dokumenty zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, przeznaczone do rozpowszechniania, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza: dokumenty graficzne (piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne), dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne. Taka konstrukcja prawna wskazuje, że opieką i ochroną na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami objęte są wszystkie materiały biblioteczne. Ustawa o bibliotekach, dodatkowo wprowadza jednak postanowienia o szczególnej ochronie, której podlega narodowy zasób biblioteczny. Koncepcja narodowego zasobu bibliotecznego pojawiła się na gruncie polskim w latach 70. XX wieku¹², jednak okres rozpoczęcia prac nad jej realizacją to lata 90. ubiegłego stulecia. Do polskiego porządku prawnego instytucja narodowego zasobu bibliotecznego wprowadzona została na mocy ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Nie oznacza to jednak, że we wcześniejszych regulacjach dotyczących bibliotek status prawny księgozbiorów był marginalizowany. Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi¹³ określał biblioteki i zbiory biblioteczne jako narodowe mienie kulturalne, powołane do służenia dobru ogólnemu. Podobnie definiowała te instytucje nieobowiązująca już ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach¹⁴. Zgodnie zaś z przepisem art. 3 ust. 1 obowiązującej ustawy zarówno biblioteki, jaki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Powołane przepisy wskazują, iż biblioteki i zgromadzone w nich zróżnicowane materiały biblioteczne, a zwłaszcza: dokumenty graficzne, dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne stanowią dobra publiczne podlegające ochronie prawnej. Z kolei dziedzictwo narodowe jest dobrem, którego ochrona ma charakter zasady konstytucyjnej wyrażonej w art. 5 *Konstytucji RP*¹⁵ stanowiącym, że Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego. W faktyczną realizację wskazanej zasady

---

wie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., nr 212, poz. 2153). Powyższą problematykę regulowało wcześniej zarządzenie nr 23 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 25 kwietnia 1995 r. w sprawie ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego (Dz. Urz. MKiS z 1995, nr 4, poz. 14). D. Drewniacki, *Prawne i organizacyjne aspekty ochrony zabytków (dóbr kultury) na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (szczególnych zagrożeń) w prawie polskim*, www.mkidn.gov.pl/.../20120220_2-Drewniacki_prawo_polskie.doc (odczyt 5.11.2013 r.).

¹¹ Tekst jedn. Dz. U. z 2012 r., poz. 642 ze zm., zwana dalej u.b.

¹² Zob. m.in. L. Marszałek, *Narodowy Zasób Biblioteczny*, „Przegląd Biblioteczny” 1978, R. 46, nr 4, s. 423–431.

¹³ Dz. U. z 1946 r., nr 26, poz. 163.

¹⁴ Dz. U. z 1968 r., nr 12, poz. 63.

¹⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

ustrojowej wpisują się biblioteki, które zgodnie z art. 3 ust. 1 u.b. organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej poprzez m. in. gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochronę materiałów bibliotecznych.

Zbiory bibliotek mające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego stanowią, w całości lub części, narodowy zasób biblioteczny. Należy podkreślić, iż ustawa o bibliotekach z 1997 r. spośród ogółu zbiorów bibliotecznych stanowiących dobro narodowe wyodrębniła subkategorię w postaci narodowego zasobu bibliotecznego, poddając ją szczególnej ochronie prawnej. Idea zapewnienia szczególnej ochrony zbiorom o wyjątkowej wartości i znaczeniu, poprzez powołanie narodowego zasobu bibliotecznego, wydaje się w pełni uzasadniona i słuszna zarówno z punktu widzenia jednostki, jak i interesu publicznego. Powołanie wskazanego zasobu służyć ma ochronie i zapewnieniu przyszłym pokoleniom dostępu do dziedzictwa narodowego o wyjątkowej wartości.

Określenie wykazu bibliotek, których zbiory – w całości lub części – utworzyć miały narodowy zasób biblioteczny oraz określenie organizacji, zasad i zakresu szczególnej ochrony narodowego zasobu przekazano Ministrowi Kultury i Sztuki, który w porozumieniu z właściwymi ministrami, wydał dnia 24 listopada 1998 r. rozporządzenie w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony¹⁶. Wskazana regulacja prawna, co do zasady, w niezmiennym kształcie, obowiązywała aż do dnia 1 stycznia 2012 r. Przepisy funkcjonujące do 2012 r., z uwagi na ich nieprecyzyjność, powodowały liczne problemy praktyczne. Podstawową wadą prawną wskazanego rozwiązania było pozostawienie ogółu spraw dotyczących utworzenia i funkcjonowania narodowego zasoby bibliotecznego w rękach ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Ustawa nie określała żadnych kryteriów, ani zasad, na podstawie których następować miało kwalifikowanie zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego. Wykaz bibliotek, których zbiory utworzyły pierwotny narodowy zasób biblioteczny, umieszczony w załączniku rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. obejmował aż 56 jednostek. Biblioteka Muzeum Zamku w Łańcucie, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Muzeum Narodowe w Krakowie – Dział Rękopisów, Starych Druków i Kartografii – zakwalifikowały do narodowego zasobu bibliotecznego 100% swoich zbiorów, Muzeum Narodowe – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie – 95%, Biblioteka Kórnicka PAN – 80%, Biblioteka Jagiellońska 79%, Biblioteka Muzeum Teatralnego w Warszawie – 75%, Wojewódzka Miejska Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie – 62%, Biblioteki Uniwersyteckie w: Lublinie, Łodzi, Poznaniu i w Warszawie – 50–60%, Biblioteka PAU–PAN w Krakowie i Biblioteka Śląska w Katowicach – 40%, Biblioteka Na-

---

¹⁶ Dz. U. z 1998 r., nr 146, poz. 955 ze zm.

rodowa w Warszawie – 35%, a Biblioteka Gdańska PAN wstępnie określiła udział swojego księgozbioru w narodowym zasobie bibliotecznym na 30%, a następnie na 50% zbiorów¹⁷. Pod rządami powołanego rozporządzenia z 1998 r. o zaliczeniu danego zbioru bibliotecznego do narodowego zasoby decydował Minister Kultury i Sztuki współdziałając z powołaną przez siebie – na mocy wskazanego rozporządzenia – Radą do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Do zadań Rady należało m.in. opiniowanie wniosków organizatorów bibliotek o włączenie ich zbiorów do zasobu oraz przedstawianie Ministrowi propozycji dotyczących zatwierdzenia tych wniosków. Tak więc zaliczenie określonych zbiorów do narodowego zasobu w dużej mierze uzależnione było od samych organizatorów bibliotek. Oceniając obszerny, zawarty w rozporządzeniu z 1998 r. wykaz bibliotek, których zbiory w całości lub w części tworzyły narodowy zasób biblioteczny, należy stwierdzić, iż umieszczenie w nim niektórych bibliotek było dość przypadkowe i zastanawiające biorąc pod uwagę faktyczną wartość i znaczenie zgromadzonych w nich zbiorów. Umieszczenie w przedmiotowym wykazie w niektórych przypadkach wynikało zapewne z aspiracji podmiotów zarządzających daną biblioteką. Zaliczenie określonych materiałów bibliotecznym do narodowego zasobu nie pozostawało bez wpływu na organizatorów bibliotek, którzy zobowiązani zostali do zapewnienia szeroko pojętej i wiążącej się z dodatkowymi nakładami materialnymi ochrony tego zasobu. Zgodnie z § 5 rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony, organizatorzy bibliotek zobowiązani zostali m.in. do sporządzenia planu ochrony zasobów, zabezpieczenia przed zniszczeniem w schronach lub budowlach ochronnych w obrębie jednostki organizacyjnej oraz do utrwalenia zasobu na nośnikach innych niż papierowe (digitalizacji zbioru).

W dniach od 21 sierpnia do 28 grudnia 2000 r. z inicjatywy Najwyższej Izby Kontroli przeprowadzona została przez Departament Edukacji, Nauki i Kultury oraz Delegatury NIK w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Warszawie i we Wrocławiu kontrola, którą objęto Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz 29 spośród wymienionych w wykazie bibliotek. W wyniku kontroli NIK stwierdziła szereg nieprawidłowości w zakresie zabezpieczania zbiorów przed włamaniem i kradzieżą, nieodpowiednie warunki mikroklimatyczne magazynów, a także niski stan zaawansowania digitalizacji zbiorów. Najwięcej zastrzeżeń odnosiło się jednak do samych postanowień wskazanego rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z 1998 r. Stwierdzono m.in., iż w wykazie bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny nie

---

¹⁷ L. Biliński, *Ochrona narodowego zasobu bibliotecznego w ocenie Najwyższej Izby Kontroli*, [w:] *Ochrona narodowego zasobu bibliotecznego*. Materiały i dokumenty ze szkolenia dyrektorów bibliotek, których zbiory w całości lub części tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny, Kraków, kwiecień 2001, red. K. Salaciński, Warszawa 2001, s. 96.

zostały uwzględnione m.in. biblioteki kościelne, których tryb uczestnictwa w tym przedsięwzięciu powinien być ustalony na drodze porozumienia między Stolicą Apostolską a Rzeczypospolitą Polską. Zdaniem NIK w rozporządzeniu niewystarczająco dokładnie zdefiniowano narodowy zasób biblioteczny, a także nieprecyzyjnie określono status Rady do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego, której obok zadań o charakterze opiniodawczo-doradczym przypisano działania związane z organizacją zasobu. Nie określono jednak uprawnień Rady wobec bibliotek i ich organizatorów, a także nie wskazano źródeł finansowania jej działalności. W ocenie NIK rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, nie dookreślało także warunków szczególnej ochrony tegoż zasobu. W konkluzji stwierdzono, że idea narodowego zasobu bibliotecznego nie została w praktyce wcielona w życie, niektóre biblioteki nie potrafiły nawet wskazać, jaka część ich zbiorów kwalifikuje się do zasobu¹⁸.

Krytykowane przez NIK rozporządzenie uchylone zostało z dniem 2 lipca 2012 r. na mocy ustawy z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw¹⁹. Wskazana nowelizacja odniosła się do kwestii określenia kryteriów zaliczania zbiorów poszczególnych bibliotek do narodowego zasobu. Zmieniony, w jej wyniku, tekst ustawy o bibliotekach przekazał kompetencje do określenia tychże kryteriów ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, przy uwzględnieniu charakteru historycznego zbiorów i charakteru edukacyjnego bibliotek włączonych do wykazu. Ustawowe doprecyzowanie przepisów dotyczących zaliczania poszczególnych zbiorów do narodowego zasobu uznać należy za w pełni uzasadnione. Dzięki temu Minister mógł w drodze rozporządzenia określić jednolite i powszechne wymagania, jakie spełniać mają zbiory zaliczane do narodowego zasobu bibliotecznego. Tym samym ograniczono nadmierną uznaniowość organizatorów bibliotek i uporządkowano instytucję narodowego zasobu bibliotecznego.

Kolejną zmianą wynikającą z nowelizacji z 2011 r. było ustawowe określenie statusu prawnego, zasad działania i organizacji Rady do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Rada, jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach narodowego zasobu bibliotecznego, odgrywa istotną rolę związaną z funkcjonowaniem narodowego zasobu bibliotecznego. Do zakresu działania Rady należy w szczególności: opiniowanie wniosków organizatorów bibliotek o włączenie ich zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego, przedstawianie ministrowi propozycji dotyczących zatwierdzenia tych wniosków, opiniowanie systemu informacji o narodowym zasobie bibliotecznym oraz opracowywanie i przyjmowanie planów pracy dotyczących narodowego zasobu bibliotecznego. W celu realizacji ustawowych zadań, przewodniczący Rady z własnej inicjatywy albo na wniosek

---

¹⁸ *Ibidem*, s. 93–98.

¹⁹ Dz. U. z 2011 r., nr 207, poz. 1230.

członka Rady, może tworzyć zespoły robocze złożone z członków Rady oraz osób spoza jej składu²⁰. Rada wyraża opinie oraz przyjmuje plany dotyczące narodowego zasobu bibliotecznego w formie uchwał, podejmowanych zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowego składu. W przypadku równej liczby głosów rozstrzyga głos osoby, która przewodniczy posiedzeniu, czyli przewodniczącego lub wiceprzewodniczącego. Opinie Rady nie mają charakteru wiążącego ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, ale jako wyraz oceny i stanowiska organu profesjonalnego mają duże praktyczne znaczenie i brane są pod uwagę przy podejmowaniu decyzji dotyczących kształtowania się narodowego zasobu bibliotecznego. Członków dziesięcioosobowej Rady, na czteroletnią kadencję, powołuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. W skład Rady wchodzi po jednym przedstawicielu: ministra właściwego do spraw oświaty, ministra właściwego do spraw nauki, ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Polskiej Akademii Nauk i Krajowej Rady Bibliotecznej, oraz dyrektor Biblioteki Narodowej jako przewodniczący Rady. Szczegółowy tryb pracy Rady do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego określa regulamin nadany, w drodze zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 marca 2012 r. w sprawie Regulaminu Rady do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego²¹.

Obecnie kwestie dotyczące kryteriów zaliczania zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego, organizacji oraz zakresu szczególnej ochrony tegoż zasobu reguluje rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego²². Zgodnie z § 2 rozporządzenia z 2012 r. do narodowego zasobu zaliczone mogą być zbiory biblioteki mające wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego, które są unikatowe i spełniają co najmniej jedno ze wskazanych enumeratywnie kryteriów, tj. posiadają:

- 1) wartość historyczną;
- 2) wartość dla nauki;
- 3) wartość dla kultury;
- 4) wartość artystyczną.

Jeżeli tylko część zbiorów zaliczona została do narodowego zasobu, część tę wyodrębnia się z ogółu zbiorów biblioteki. Wskazane rozporządzenie uporządkowało także kwestie organizacji wewnętrznej narodowego zasobu, który podzielony został na siedem kategorii w zależności od rodzaju oraz wartości materialnej kolekcji. Kategorie te stanowią:

---

²⁰ Por. § 6 Regulaminu Rady do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego, Dz. Urz. MKiDN z 2012 r., poz. 6.

²¹ *Ibidem*.

²² Dz. U. z 2012 r., poz. 797.

1) rysunki wykonane dowolną techniką i na dowolnym materiale, których wartość wynosi: a) 12 000 zł albo więcej, b) mniej niż 12 000 zł;

2) grafiki i matryce do ich wykonania oraz plakaty, których wartość wynosi: a) 16 000 zł albo więcej, b) mniej niż 16 000 zł;

3) fotografie, filmy oraz ich negatywy, których wartość wynosi: a) 6000 zł albo więcej, b) mniej niż 6000 zł;

4) rękopisy, których wartość wynosi: a) 4000 zł albo więcej, b) mniej niż 4000 zł;

5) publikacje, których wartość wynosi: a) 6000 zł albo więcej, b) mniej niż 6000 zł;

6) kolekcje biblioteczne, których wartość wynosi: a) 16 000 zł albo więcej, b) mniej niż 16 000 zł;

7) inne niewymienione wyżej materiały biblioteczne, których wartość wynosi: a) 16 000 zł albo więcej, b) mniej niż 16 000 zł.

Obowiązkiem biblioteki, której księgozbiór zaliczony został, w całości lub w części, do narodowego zasobu jest ujęcie go w ewidencji elektronicznej. Do prowadzenia elektronicznej ewidencji narodowego zasobu bibliotecznego stosuje się przepisy dotyczące szczegółowej i sumarycznej ewidencji wpływów oraz szczegółowej i sumarycznej ewidencji ubytków, określone w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych²³. Utworzenie elektronicznej ewidencji ma na celu ujęcie wpływów i ubytków materiałów bibliotecznych do narodowego zasobu w sposób umożliwiający identyfikację tychże materiałów oraz ujęcie ilościowe i wartościowe ich stanu i zachodzących w narodowym zasobie zmian. Ewidencja ma zatem głównie charakter informacyjno-monitorujący stan zasobu.

Narodowy zasób biblioteczny stanowią zbiory o niepodważalnym znaczeniu i wartości dla polskiego dziedzictwa kulturowego, z uwagi na to podlegają one szczególnej ochronie. Sposób i zasady ochrony tych zbiorów określone są w sporządzanych przez biblioteki, których zbiory w całości lub w części zaliczone zostały do narodowego zasobu bibliotecznego, planach ochrony zbiorów²⁴. Rozporządzenie w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego określa szczegółowo wymagania dotyczące wskazanego planu. Po pierwsze plan ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu zawierać ma określenie ewentualnych zagrożeń zasobu oraz ocenę ryzyka ich wystąpienia, a także obowiązki osób realizujących w danej jednostce organizacyjnej zadania z zakresu ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu. Omawiany akt zakładowy wskazywać powinien także niezbędne zasoby ludzkie i techniczne oraz środki, potrzebne do ochrony tych zbiorów. Po drugie wskazany plan reguluje organizację ochrony przed zagrożeniami

---

²³ Dz. U. z 2008 r., nr 205, poz. 1283.

²⁴ Zob. K. Sałaciński, *Uwarunkowania związane z opracowaniem planu ochrony zbiorów bibliotecznych*, [w:] *Ochrona narodowego zasobu...*, s. 86–92.

charakterystycznymi dla danego regionu kraju (np. powodziami) i zagrożeniami charakterystycznymi dla obiektu lub grupy obiektów, w tym obiektu zabytkowego, w którym gromadzone są zbiory stanowiące narodowy zasób (np. pożar, zalanie. Plan ma określać także działania na wypadek wystąpienia tychże zagrożeń albo zaistnienia innych sytuacji kryzysowych. Plan ochrony zbiorów narodowego zasobu bibliotecznego zawiera istotne z operacyjnego punktu widzenia postanowienia dotyczące zabezpieczenia zasobu na wypadek zaistnienia wskazanych zagrożeń. Treścią planu ochrony są w dużej mierze techniczne postanowienia dotyczące współdziałania i łączności między podmiotami realizującymi zadania w zakresie ochrony zasobu, w szczególności organizacji systemu monitorowania zagrożeń oraz ostrzegania i alarmowania, ewakuacji osób i przemieszczenia całości albo narażonej na uszkodzenia lub zniszczenie części zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu z obszarów zagrożonych. Dla zapewnienia rzeczywistej skuteczności wyrażonej w omawianym planie dołącza się do niego wykaz umów i porozumień związanych z realizacją zadań oraz działań określonych w planie ochrony zbiorów zaliczanych do narodowego zasobu. Tym samym plan nie stanowi jedynie przewidzianej na piśmie koncepcji ochrony, ale z uwagi na obowiązek zawarcia umów niezbędnych do jego wykonania, jest aktem zapewniającym rzeczywistą ochronę cennych dóbr kultury. Ponadto minister kultury i dziedzictwa narodowego nałożył na biblioteki sporządzające plany ochrony zbiorów obowiązek corocznej aktualizacji tychże planów. Szczególna ochrona narodowego zasobu polega na zapewnieniu bezpiecznych dla danego rodzaju materiałów bibliecznych warunków ich przechowywania, które nie spowodują pogorszenia stanu zachowania zbiorów i uniemożliwią ich zniszczenie lub kradzież. Formą ochrony zbiorów o wyjątkowej wartości i znaczeniu dla dziedzictwa narodowego jest także obowiązek ich utrwalania na informatycznych nośnikach danych oraz ich udostępnianie w celach naukowych albo ekspozycyjnych.

Oceniając kierunek zmian legislacyjnych dotyczących ochrony narodowego zasobu bibliotecznego należy stwierdzić, że odpowiednie przepisy zostały znacznie rozbudowane, uszczegółowione i dostosowane do wymogów współczesności. Przede wszystkim określono wymagane elementy treściowe planu ochrony zasobów oraz zwrócono uwagę na konieczność zapewnienia zbiorom odpowiednich warunków przechowywania, a także zabezpieczenia zbiorów przed zniszczeniem lub kradzieżą. Zrezygnowano z kolei z wymogu zapewnienia narodowemu zasobowi bibliotecznemu ochrony przed zniszczeniem w schronach lub budowlach ochronnych w obrębie jednostki organizacyjnej.

Zastanawiające jest radykalne zmniejszenie liczby bibliotek, których zbiory w całości lub w części, zaliczone zostały do narodowego zasobu z pięćdziesięciu sześciu bibliotek pod rządami rozporządzenia z 1998 r. do dwóch bibliotek obecnie. Pierwotnie zaliczenie zasobów bibliotek, z uwagi na brak wiążących w tym względzie kryteriów, było dowolne i wynikało z oddolnych dążeń danej biblioteki umieszczenia jej w wykazie, co wiązano z podniesieniem rangi i prestiżu danej

jednostki. Nie zawsze znajdowało to jednak przełożenie na rzeczywistą wartość zgromadzonych w danej bibliotece zbiorów. Niektóre z bibliotek, szczególnie te utworzone po II wojnie światowej, bądź biblioteki o branżowym charakterze zazwyczaj nie posiadają zbiorów na tyle cennych by umieszczać je w narodowym zasobie. Działania takie przyczynić się mogły jedynie do obniżenia rangi całej instytucji narodowego zasobu bibliotecznego. W obecnym stanie prawnym do bibliotek, które posiadają zbiory zaliczane do narodowego zasobu bibliotecznego należą²⁵: Biblioteka Narodowa w Warszawie będąca centralną naukową biblioteką państwa oraz sięgająca swoimi korzeniami XIV wieku Biblioteka Jagiellońska²⁶ w Krakowie. Biorąc pod uwagę wysoką rangę tych bibliotek oraz niekwestionowaną z punktu widzenia dziedzictwa narodowego wartość zgromadzonych w nich zbiorów, zaliczenie wskazanych księżnic do wykazu bibliotek, których zbiory stanowią narodowy zasób biblioteczny jest w pełni uzasadnione.

Z drugiej strony, rozważyć należy czy tak drastyczne ograniczenie liczby bibliotek, których zbiory stanowiły narodowy zasób biblioteczny pod rządami rozporządzenia z 1998 r. nie było podyktowane li tylko względami finansowymi. Zapewnienie wymaganej przez prawo szczególnej ochrony tych zbiorów stanowi bowiem poważne wyzwanie finansowe i logistyczne dla organizatorów bibliotek. Ograniczenia budżetowe nie powinny mieć jednak przełożenia na obiektywną ocenę wartości kulturalnej posiadanych zbiorów. W świetle tych rozważań nasuwa się refleksja, iż niebagatelne znaczenie miałyby ustawowe określenie zasad i zakresu finansowej odpowiedzialności państwa za należyte utrzymanie narodowego zasobu bibliotecznego. Narodowy zasób biblioteczny stanowi bowiem dobro chronione utworzone dla zachowania dziedzictwa narodowego i z uwagi na to obejmować powinien ogół zbiorów o wyjątkowej wartości i znaczeniu dla kultury.

Dnia 30 września 2013 r. na posiedzeniu Rady do Spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego przyjęty został formularz aplikacyjny rekomendowany bibliotekom ubiegającym się o zaliczenie całości bądź części ich zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego oraz zalecany tryb aplikowania do zasobu. Przyjęte rekomendacje nie mają obligatoryjnego charakteru. Rada pozytywnie zaopiniowała zaproponowany przez jej przewodniczącego skład zespołu roboczego do spraw rozpatrzenia wniosku Biblioteki Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie o włączenie części jej zbiorów do narodowego zasobu bibliotecznego²⁷.

---

²⁵ Wykaz bibliotek, które posiadają zbiory zaliczane do narodowego zasobu, określa załącznik do rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz. U. z 2012 r., poz. 797).

²⁶ Szerzej zob. *Dzieje Biblioteki Jagiellońskiej*, http://www.bj.uj.edu.pl/o_bib/dziejebj1_pl.php (odczyt 15.10.2013 r.).

²⁷ Posiedzenie Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego, <http://www.bn.org.pl/aktualnosci/685-posiedzenie-rady-ds.-narodowego-zasobu-bibliotecznego.html> (odczyt 5.12.2013 r.).

Podsumowując, narodowy zasób biblioteczny stanowi wyodrębnione, ze względu na wyjątkową wartość i znaczenie dla dziedzictwa narodowego, dobro podlegające szczególnej ochronie prawnej. Zgodnie z ustawą o bibliotekach ogół bibliotek i ich zbiorów stanowi dobro narodowe, ustawodawca, dążąc jednakże do zapewnienia maksymalnej ochrony zbiorom unikatowym i szczególnie ważnym dla naszej kultury, a tym samym dla dziedzictwa kulturowego Europy, wyodrębnił omawianą subkategorię narodowego zasobu bibliotecznego. Zasady i formy ochrony wskazanego zasobu reguluje rozporządzenie z 2012 r., akt ten nakłada na organizatorów tych bibliotek, które posiadają zbiory zaliczone do narodowego zasobu bibliotecznego, obowiązki służące zapewnieniu szeroko pojętego bezpieczeństwa zbiorom. Narodowy zasób biblioteczny jest dobrem podlegającym ochronie także na gruncie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami²⁸, przepis art. 51 ust. 4 pkt 3 tej ustawy stanowi bowiem, że zabytki piśmiennictwa znajdujące się w narodowym zasobie bibliotecznym nie mogą być wywożone za granicę na stałe. Zakaz ten podkreśla rangę oraz wartość materialną i duchową omawianego zasobu dla dziedzictwa narodowego państwa.

Instytucja narodowego zasobu bibliotecznego, służąc ochronie dziedzictwa narodowego, stanowi także realizację Tytułu XIII „Kultura” Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej²⁹. Zgodnie bowiem z art. 167 Traktatu Unia przyczynia się do rozkwitu kultur państw członkowskich w poszanowaniu ich różnorodności narodowej i regionalnej, równocześnie podkreślając znaczenie wspólnego dziedzictwa kulturowego. Ponadto aktywność Unii ukierunkowana jest m.in. na wspieranie działań w dziedzinie pogłębiania wiedzy oraz upowszechniania kultury i historii narodów europejskich oraz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim.

Narodowy zasób biblioteczny, stanowiąc dobro chronione w polskim prawie administracyjnym jest wyrazem troski państwa o to, co najcenniejsze dla prawidłowego rozwoju kultury i zachowania tożsamości narodowej. Ustawodawca przeniósł zatem na grunt prawny liryczne, lecz jakże właściwe, wezwanie poety Wiktora Gomułickiego „cześć starym księgom; najmniejszy ich szczątek Wart miejsca w świętej skarbnicy pamiątek!”³⁰. Utworzenie narodowego zasobu bibliotecznego i zapewnienie mu szczególnej ochrony na gruncie prawa polskiego wpisuje się także w międzynarodowe dążenia do zapewnienia uniwersalnej ochrony prawnej światowemu dziedzictwu kulturalnemu.

---

²⁸ Tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1446.

²⁹ Dz. U. z 2004 r., nr 90, poz. 864/2 ze zm.

³⁰ W. Gomułicki, *Ex libris*, <http://www.wsp.krakow.pl> (odczyt 15.11.2013 r.).